

chasi joylashib fuqarolik qabul qilishlariga qaramay, etnik guruhlarning vakillari o‘z yuridik huquqlarini cheklanishiga duch kelmoqdalar. Ba’zi davlatlarda ishchi kuchining vaqtinchalik migratsiyasini tashkil etish borasida qonunlar qabul qilindi. Lekin ular bugungi holatga umuman to‘g‘ri kelmaydi.

Boshqa davlatlarda (masalan, Fransiya, Germaniya) muhohirlarga nisbatan huquqlarni cheklash siyosati olib borildi. Masalan, ular yaqin qarindoshini olib kirish huquqidan mahrum edilar.

Ko‘pchilik G‘arbiy Yevropa davlatlarida muhohirlarni o‘z davlatlariga qaytarish kompaniyalarini o‘tkazishlar; ular ishini yo‘qotsa yoki qonunni buzsa, deportatsiya qilinar edi. Bu holat ayniqsa migrant yoshlar siyosati uchun xavflidir, chunki ular G‘arbiy Yevropada tug‘ilganlar va endi o‘zlari umuman tanimaydigan davlatga ko‘chib borish majburiyatiga duch kelmoqdalar¹.

43-§. G‘arbiy Yevropaning roman-german va anglo-saks xalqlari

Yevropa xalqlarining ko‘pchiligi hind-yevropa – slavyan, german, roman va kelt tillarida gapiradilar. Slavyan til turkumiga g‘arbiy slavyanlardan chexlar, slovaklar, polyaklar va janubiy slavyanlardan serblar, bolgarlar, xorvatlar, slovenlar, chernogorlar, makedoniyaliklar va bosniylar; Sharqiy slavyanlarga esa ruslar, beloruslar, ukrainlar kiradi. Roman til turkumiga janub va g‘arbda yashovchi italyanlar, fransuzlar, vallonlar, ispanlar, portugallar, ruminlar, moldovanlar kiradi. Qadimgi davrda keng tarqalgan kelt tilida gapiradigan elatlarning avlodi hozir faqat Irlandiyada, qisman Shotlandiyada, Angliya va Fran-

¹ Гидденс Э. Социология. Тошкент, “Шарқ”, 2002. – 308 – 309-бетлар.

Milliy kiyimdagи nemis musiqachiları

siyaning Bretan yarim orolida yashaydi. Keltlarning ko‘p qismi Rim imperiyasi hukmronlik qilgan davrda roman tillari bilan aralashib, keyinchalik german qabilalari tarqalishi bilan german tiliga singib ketgan. German xalqlariga nemislar, avstriyaliklar, gollandlar, flamandlar, shvedlar, norvegalar, daniyaliklar, islandlar, inglizlar va qisman shveytsariyaliklar kirdi. Hind-yevropa tillarida greklar va albanlar ham gapiradi. Vengerlar yoki madyarlar, finnlar, soamlar va loparlar finnougor til oilasiga mansub. Bolqon yarim orolida yashovchi turklar va gagauzlar esa turkiy tillarda gapiradilar. Faqat Malta orolida arab tili saqlangan.

G‘arbiy slavyanlardan polyaklar X asrga kelib polyaklar, vislyanlar, pomoryanlar, mazovsha va sileziyaliklardan tashkil topgan davlat hududida xalq sifatida shakllangan. O‘sha davrlarda Buyuk Moravya knyazligi chegarasida chex, slovak, morava qabi-

lalari birlashib hozirgi Chexiya va Slovakiya xalqlariga asos solgan edi.

Hozirgi bolgar xalqi V – VI asrlarda Bolqonga kelgan janubiy slavyan qabilalari bilan mahalliy frakiy aholisi hamda VII asrlarda Sharqdan bosib kiran va o‘z nomini bergan turkiy tildagi ko‘chmanchi bulg‘orlarning aralashishi natijasida paydo bo‘ladi.

Yugoslaviya xalqlarining slavyan ajdodlari VII asrlarda juda keng hududda Qora dengiz qirg‘oqlaridan Adriatikagacha joylashgan. Ular qadimiy mahalliy illiriya va frakiyalik roman xalqlari bilan to‘qnashib qisman siqib chiqargan yoki aralashib ketgan. Ammo Yugoslaviya xalqlari ketma-ket Vizantiya, Vengriya, Avstriya, Turkiya davlatlari tomonidan istilo qilinib, faqat 1918-yilda mustaqil davlat bo‘lib birikdilar.

Hozirgi eng katta millatlardan hisoblangan nemis xalqining etnik asosini mil. I mingyllik o‘rtalarida Reyn va Oder daryolari oralig‘ida yashagan qadimgi german qabilalari: franklar, sakslar, bavarlar, alemanlar, tyuringlar, tevtonlar, kimvrlar qabilalari ittifoqlari tashkil etgan. Bu ittifoq namoyandalari X asrga kelib o‘zlarini – «tevtonlar» deb atay boshlaganlar. Nemislар IX asrda elat bo‘lib shakllangan. Nemis xalqining shakllanishi jarayonida (XII – XIII asrlar) g‘arbiy slavyan (polab) va Boltiqbo‘yi qabilalari (prusslar va ularga qardosh litva qabilalari) ham qatnashgan. 1871-yilda Prussiya yetakchiligidа Germaniyaning siyosiy va iqtisodiy birlashuvi nemis millatining shakllanishini, asosan, nihoyasiga yetkazgan. Nemislarning aksariyati yuksak rivojlangan sanoat va xizmat ko‘rsatish sohasida band.

*Yevropaning eng qadimgi
aholisi vakillari samoabolalari*

Kortreyk (Belgiya)

German tiliga yaqin inglizlarning kelib chiqishi-da ham dastlab Britaniya oroliga mil. av. 1 ming yilik o'rtalarida ko'chib kelgan kelt qabilalari (brittlar va b.) muhim rol o'ynagan. Mil. V – VI asrlarda bu yerlarga materikdan german qabilalari – angllar, sakslar, yutlar kelib o'rashdilar. Ular keltlarning bir qismini o'zlariga singdirdi, bir qismini esa Shotlandiya, Uels va Kornuoll tog'lariga siqib chiqardilar. VII – X asrlarda anglosaks elati vujudga keldi. Angliya 1066-yilda normannlar tomonidan bosib olindi. XIII – XIV asrlarga kelib anglosakslar va normanlar yagona ingliz xalqiga uyushdi. XVI asrda ingliz jonli va adabiy tili vujudga keldi. XVII – XIX asrlarda Angliya boshqa qit'alardagi ko'pgina mamlakatlarni o'z mustamlakasiga aylantirdi. Ko'plab inglizlar mustamlaka mamlakatlariga ko'chib bordilar. Natijada

inglizlar ko‘pgina xalqlar – amerikaliklar (AQSHda), avstraliyaliklar, yangi zelandiyaliklarningt shakllanishida asosiy komponentlardan biri bo‘ldi.

Inglizlarning hayoti va ijtimoiy turmushida an’anaviy xususiyatlar ko‘p saqlanib qolgan. Fransuz xalqining shakllanishida ham kelt tilida gapiradigan gallar asosiy rol o‘ynagan. Ular miloddan avvalgi I asrlarda rimliklar tomonidan bosib olingan va romanlashtirilgan. Keyin vestgot, burgund va frank kabi german qabilalari fransuz xalqining tarkibiy qismi bo‘lib roman elatlari bilan aralashib ketgan. Frank qabilalaridan esa fransuz xalqining nomi kelib chiqqan.

Italian xalqiga dastavval miloddan avvalgi 1 ming yillikda Appenin yarim oroliga kelib joylashgan italiy qabilalari, ayniqsa, latinlar asos solgan. Rim imperiyasi yemirilgandan keyin V asrlardan boshlab bir necha yuz yillar davomida varvar qabilalari bosib keladilar va yuksak madaniyatli italiyaliklarga qo‘silib singib

Brandenburg darvozasi (Germaniya)

ketadilar. Milodning ikkinchi ming yilligiga kelib, hozirgi italyan xalqi shakllana boshlaydi.

Pireney yarim orolida eng qadimgi aholi iberlar va basklar yashagan. Ular bilan miloddan avvalgi 1 mingyillikda kelgan keltlar, keyinchalik Rim imperiyasi bosib olgandan so'ng lotin tilida gapiradigan elatlar aralashishi natijasida hozirgi ispan va portugal xalqlari paydo bo'ladi. Ammo hozir ham Pireneyda qisman Fransiyada yashovchi qadimiylar basklarning avlodlari o'z tillarini saqlab qolganlar. Ular o'ziga xos ona tilidan tashqari qaysi mamlakatda yashasa, masalan, Ispaniyadagilar ispan tilini, Fransiyadagi basklar fransuz tilini ham to'liq egallaganlar.

Yevropada qadimiylar davrlardan mahalliy tabiiy sharoitga moslashgan yevropoid irqining har xil tiplari joylashgan. Aslida bu yerda ikkita irqiy tip farqlanadi: oqtanli, malla rang sochli, ko'k ko'z (blondin) belgilari bilan ajralib turgan shimoliy yevropoid va qora sochli, qora ko'zli (brunet) tipidagi janubiy yevropoid irqlari. Mazkur tiplarning o'rta tipi (shaten) ikkalasining belgilarini saqlagan. Keyinchalik Yevropaga mo'g'ullarning kirib kelishi ayrim etnoslarda qisman o'z ta'sirini qoldirgan. Bunga Skandinaviyada yashovchi mongoloid belgilariga ega bo'lgan loparlar misol bo'la oladi. Keyingi yillarda Yevropa mamlakatlarida, ayniqsa, Angliya, Fransiya va Germaniya Federativ Respublikasida, ko'plab negroidlar paydo bo'lgan. Ularning ancha qismi mahalliy xalqlar bilan aralashib mulatlar guruhini yaratgan.

Xo'jalik hayoti va moddiy madaniyati. Murakkab etnik jarayonlar Yevropa aholisi xo'jaligida va moddiy madaniyatida ham o'z aksini topgan. Bu yerda yashovchi turli xalq va elatlar o'ziga xos umumiy xususiyatlar bilan bir qatorda umumiy Yevropa madaniyatini yaratganlar. Yevropa xalqlarining

Yevropa ekin maydonlari

xo'jalik shakllari deyarli bir xil. Chunki butun Yevropa, asosan, mo'tadil iqlim zonasida joylashgan. Eng qadimiy davrlardan neolit va bronza zamonida paydo bo'lgan dehqonchilik xo'jaligi barcha xalq va elatlarning iqtisodiyoti hamda turmushini belgilab bergen va ko'p asrlardan beri xo'jalik hayotining negizini hosil qilgan.

Masalan, Italiya va Janubiy Fransiya vinochiligi, Angliyaning qo'rg'oshin konlari, Venetsianing shisha ishlab chiqarish sanoati qadimiy Rim va Vizantiya an'analarini o'rta asrlarda ham davom qildirgan. Lekin ilk o'rta asrlardagi umumiy iqtisodiy tushkunlik XIV – XVI asrlarga kelib muayyan tarixiy sabablarga ko'ra butun Yevropada sotsial-iqtisodiy taraqqiyotni juda tezlashtirib, xo'jalik jihatdan butun jahondagi mamlakatlarga nisbatan oldinga o'tib olish imkoniyatini yaratib bergen. Shubhasiz, uning iqtisodiyoti, yuqorida qayd qilinganidek, peshqadam bo'lishiga qit'aning qulay geografik joylashishi, keng

miqyosda dengiz sohillari va juda ko‘p qulay aloqa vositasini bajaruvchi daryolar, nisbatan boy tabiiy sharoitning mavjudligi muhim rol o‘ynagan. Oqibatda, buyuk geografik kashfiyotlardan keyin Yevropa mamlakatlari so‘nggi to‘rt asr davomida butun dunyodagi xo‘jalikka bosh bo‘lib, jahon bozorining rahbari sifatida tanilgan. Faqat cheksiz musibat, qirg‘in va xarobalik keltirgan ikkinchi jahon urushi tufayli, jahon bozori xo‘jaligning peshqadami vazifasi AQSh bilan Yaponiyaga o‘tdi.

Urushdan keyin Yevropada bir necha mustaqil mamlakatlarning paydo bo‘lishi uning xo‘jalik taraqqiyotiga muayyan ta’sir ko‘rsatdi. Hozirgi davrda Yevropaning xo‘jalik hayoti, avvalo, uning industriyasi bilan belgilanadi. Jahondagi 22 ta eng yirik industrial davlatlarning 12 tasi ushbu mintaqada joylashgan: Belgiya, Buyuk Britaniya, Ispaniya, Italiya, Fransiya, Niderlandiya, Shveytsariya, Shvetsiya, Chexiya, Slovakiya, Ruminiya. Ammo ayrim davlatlarda boshqa sohalar rivojlangan. Masalan, Avstriya, Shveytsariyada sanoatga nisbatan xizmat ko‘rsatish sohasi milliy daromadning asosini tashkil qiladi, Skandinaviya xo‘jaligning hukmron sohasi baliqchilik hisoblanadi yoki Daniya, Niderlandiya, Fransiya va Vengriya rivojlangan sanoatga ega bo‘lsa-da, eksport mahsulot yetishtiradigan yirik qishloq xo‘jaligniga ega mamlakatlardir. Hozirgi Yevropa sanoatining barcha sohalari yuksak rivojlangan, ammo, eng yirik tarmog‘i mashinasozlik hisoblanadi. Yevropadagi davlatlar hissasiga jahondagi mashina va uskunalar ishlab chiqarishning uchdan ikki qismi to‘g‘ri keladi. Eng ko‘p eksport mahsulotlaridan har xil stanoklar, elektrotexnika va to‘qimachilik uskunalari, ilmiy va nazorat o‘lchov asboblari, yengil va yuk avtomobilari, traktorlar va boshqa mashinasozlik tovarlari. Yevropa kemasozlik va maishiy elektronika asboblarni eks-

port qilishda Yaponiyadan, samolyotozlik, hisoblash mashinalari, radio va teleapparaturalar ishlab chiqarishda AQShdan orqada, xolos. Jahon bozorida Yevropaning mayda mashinasozlik mahsulotlari, AQShning yirik mashinasozlik mahsulotlariga nisbatan yuqori turadi.

Britaniya eksportining 90 foizini sanoat ta'minlaydi. Ikkinchi jahon urushidan keyin sanoat tuzilmasida katta o'zgarishlar sodir bo'ldi: konchilik, qora metallurgiya, yengil va oziq-ovqat sanoati, shuningdek, kemasozlik va avtomobilsozlik kabi tarmoqlar ulushi kamaydi; energetika, elektr mashinasozligi va kimyo sanoatining ulushi oshdi. Atom, elektron, aerokosmik, neftni qayta ishlash va neft kimyosi tarmoqlari katta ahamiyat kasb etdi. Mashinasozlik – sanoatning muhim tarmog'i, avtomobil, samolyot, raketalar, kemalar, sanoat korxonalari uchun kompleks asbob-uskunalar, ilmiy apparatlar va asboblar, radio elektronika va elektronika mahsulotlari ishlab chiqarish ayniqsa ajralib turadi. Traktorsozlik, stanoksozlik, neftni qayta ishlash, kimyo (plastmassa va sintetik smolalar, dori-darmonlar, ma'danli o'g'it, bo'yoqlar, kimyoviy tolalar, sintetik kauchuk, sulfat kislota ishlab chiqarish), to'qimachilik, oziq-ovqat sanoati rivojlangan. Yengil sanoatning poyabzal tikish, tikuvchilik va boshqa tarmoqlari bo'yicha yirik korxonalar mavjud. Mashinasozlik markazlarining ko'pi Janubiy va Markaziy Angliyada joylashgan, ularning eng muhimlari – London, Birmingham, Koventri, Luton, Sheffild shaharlarida qora metallurgiyaning asosiy markazlari – Janubiy Uels, Yorkshir va Xamber-sayd, Shimoliy Angliya va Shotlandiyada, rangli metallurgiya korxonalari – Midlend, Janubiy Uels, Taynsayd va Londonda. Atom sanoati korxonalari Shimoli-G'arbiy Angliya va London atrofida joylashgan. Kimyo sanoati korxonalari Katta London, Lankashir,

Cheshir, Shimoliy dengiz va Bristol qo'ltig'i sohillarida, to'qimachilik sanoati korxonalari Lankashir va Yorkshirda joylashgan.

Texnika taraqqiyoti sohasida Germaniya sanoati dunyoda oldingi o'rinxidan birini egallaydi. Germaniya iqtisodiyoti yuksak texnologiyalardan foydalananish tufayli farmatsevtika mahsulotlari, eng yangi organik kimyoviy moddalar va sun'iy materiallar, tibbiyot elektronikasi, optika va o'lchov asboblari ishlab chiqarishda, yangi avtomobillar yaratish va mashinasozlikda, telekommunikatsiya, atrof-muhitni muhofaza qilish texnologiyalari sohasida dunyoda yetakchi o'rinda turadi. Germaniya dunyodagi tashqi savdo aylanmasi hajmi bo'yicha AQShdan keyin ikkinchi o'rinda turadi. Germaniya chetga, asosan, avtomobillar, stanoklar, mashinalar, kimyo mahsulotlari va elektr texnika buyumlari chiqaradi. Mazkur mamlakatda qadimgi va go'zal an'analarga ega bo'lgan hunarmandchilik rivoj topgan.

So'nggi yillarda G'arbiy Yevropa kimyo sanoati nihoyatda tez sur'atlар bilan o'sa boshlagan. Yevropaning ayrim mamlakatlari jahon bozorida plastik materiallar, sintetika va sun'iy tolalar, farmatsevtika, lak va bo'yoqlar, azot o'g'itlar kabi kimyo mahsulotlarini chiqarishda birinchi o'ringa ko'tarilgan. Ayrim mamlakatlar (Shveytsariya, Belgiya, Niderlandiya) tor sohada mutaxassislashsa-da (asosan, farmatsevtika va neft mahsulotlari ishlab chiqarishda), tashqi bozorga ishlab chiqarayotgan mahsulotlarining uchdan ikki qismini yetkazib beradi.

Nihoyatda zinch aholiga ega bo'lgan G'arbiy Yevropa dehqonchilikka mos yerdan ancha siqilgan va unga muhtoj bo'lsa-da, yuqori mahsulotli qishloq xo'jaligini tashkil qilishga muyassar bo'lgan. Yevropa qishloq xo'jaligi aholining oziq-ovqatga, dastavval inson uchun eng muhim bo'lgan go'sht, sabzavot va

meva mahsulotlariga ehtiyojini qondirish imkoniyatini yaratgan. Bu imkoniyatga qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarishni industirlashtirish, kimyolashtirish va mexanizatsiyalash orqali erishilgan. Umuman, Yevropada qishloq xo‘jalik ishlab chiqarish sanoatga nisbatan sekinroq rivojlangan bo‘lsa-da, urushdan keyingi yillar ichida uning hajmi o‘rtacha ikki-uch hissa o‘sgan. Ko‘pgina Yevropa mamlakatlarida chorvachilikka alohida e’tibor qaratiladi. Hatto dehqonchilik chorvachilikka bo‘ysundirilib, yem-xashak yetishtirish asosiy tarmoqqa aylangan. So‘nggi yillarda yem-xashakka dehqonchilik mahsulotlaridan tashqari baliqchilik mahsulotlari ham ishlatalmoqda.

Yevropa dehqonchiligi mamlakatlar orasida ekildigan ekinlari bilan bir oz farq qiladi, xolos. Misol, markaziy qismidagi mamlakatlarda, asosan, bug‘doy, arpa, suli, so‘nggi asrlardan boshlab kartoshka; janubiy hududlarida, ayniqsa, Ruminiya va Bolgariyada makkajo‘xori, Italiyada sholi va boshqa don hamda poliz ekinlari ekiladi, bog‘dorchilik va uzumchilik juda keng tarqalgan. Janubiy Yevropada uzumzorlar, zaytun daraxti, anjirzorlar ko‘p uchraydi. Gretsiyada paxta va tamaki yetishtirish muhim xo‘jalik sohasi hisoblanadi. Shimolda qadimiy davrlardan uzumchilik, bodom va har xil mevalar ko‘p yetishtiriladi. Zaytun ekinlari ellinlar tomonidan Pireney yarim oroliga qadim davrlardan keltirib ekilgan, hozir Ispaniya zaytun yog‘i ishlab chiqarishda jahonda birinchi o‘rinda turadi, uzumzorlar maydoni bo‘yicha ikkinchi o‘rinda, uzum yetishtirish va vino ishlab chiqarishda uchinchi o‘rinda (aholi jon boshiga hisoblaganda vino ishlab chiqarishda Portugaliya birinchi o‘rinda) turadi.

Chorvachilik hamma xalqlar orasida tarqalgan. Italiya, Karpat, Bolqon va Alp tog‘li hududlarida qo‘ychilik muhim xo‘jalik sohasidir. Skandinaviya mamlakatlarida, fransuzlar, irlandiyaliklar, valiyalar

Yevropa sigirlari

va britanlarda qoramol chorvasi rivojlangan va shu asosda sut mahsulotlari ishlab chiqarish taraqqiy etgan. Chorvachilikda, asosan, go'sht va sut olinadi, turli yuqori sifatli mahsulotlar yetishtiriladi. Kelt xalqlari dehqonchilikda, asosan, yem-xashak yetishtirish bo'yicha ixtisoslashganlar. Yevropada bug'uchilik bilan shug'ullanadigan yagona xalq saamlar hozirgacha yarim ko'chmanchi holatda yashaydi. Finlarning an'anaviy xo'jaligi qoramol boqish, go'sht, sut mahsulotlarini ishlab chiqarishdan iborat. Ular-da erkin dalalarning uchdan ikki qismi yem-xashak ekinlari bilan band.

Angliyada qo'ychilik rivojlangan bo'lib, qo'y juni asosiy eksport mahsulotlaridan biri bo'lgan. Shuning-dek, Ferar orollarida ham qo'ychilik taraqqiy qilgan. Chunki mazkur mintaqani tabiiy iqlimi dehqonchilik uchun birmuncha noqulay hisoblanadi.

Dengiz sohillarida yashovchi norveglar, islandiya-

liklar, gollandlar, shuningdek, Markaziy va Shimoliy dengiz aholisi – nemislar, inglizlar, grek va ispanlar hayotida baliqchilik eng muhim xo‘jalik sohasi bo‘lib, ularning asosiy tirikchilik manbaidir. Finlarda esa ko‘l va dengiz baliqchiligi bilan birga ovchilik ham rivojlangan. Hunarmandchilikning badiiy sohalari har bir Yevropa xalqida qadimdan rivojlanib kelgan va ular, asosan, shaharlarda sex tartibida joylashgan. Qishloqlarda esa dehqonchilik ehtiyojini qondiradigan kasblar rivojlangan. Bozor iqtisodiyotiga asoslangan ishlab chiqarishining paydo bo‘lishi bilan yirik fabrika-zavodlar vujudga keldi. Eng qadimiy zamonlarda paydo bo‘lib hozirgacha o‘sib kelayotgan shaharlar Yevropaning o‘ziga xos madaniyatini yuzaga keltirgan va butun jahonga tarqatgan. G‘arbiy Yevropada urbanlashtirish tufayli shaharlarda hozir butun aholining beshdan uch qismi joylashgan. Belgiya, Shvetsiya va Germaniya shahar aholisi beshdan to‘rt qismini tashkil qiladi. Janubiy Yevropa mammakatlarida sanoat jihatdan kam rivojlangan Portugaliya va Gretsiyada butun aholining taxminan 40 foizi shaharlarda joylashgan. Ayrim o‘lkalarda shahar tipiga besh ming aholiga ega bo‘lgan qarorgohlar (Niderlandiya, Avstriya, Belgiya), ayrim joylarda esa (Germaniya, Fransiya va Norvegiyada) ikki mingdan va ba’zilarida hatto ikki yuztadan ortiq aholiga ega bo‘lgan qishloqlar (Daniya, Shvetsiya, Finlyandiya) kiritilgan. Yevropa qishloqlari ham qadimiy davrlarda paydo bo‘lgan. Ular o‘zining joylashishi, qurilish tiplari va shakli bilan bir-birlaridan farq qiladi. Tor, zich, to‘p bo‘lib qurilgan uylardan iborat qishloqlar o‘tmishda Janubiy Polsha, Germaniya, Ispaniya, Bolqon yarim oroli va boshqa yerlarda paydo bo‘lgan. Shexlarda, ba’zan nemis va polyaklarda ham qadimgi chorva aholisining qo‘ra tevaragida joylashganidek, markazida maydonli doirasimon qurilgan qishloq-

larni hali ham uchratish mumkin. To‘g‘ri ko‘chali qishloqlar kam bo‘lgan. Ayrim mamlakatlarda uylari yo‘l bo‘yida qurilgan qishloqlar, xutor tipidagi ayrim hovlili qarorgohlar ham uchraydi. Qishloq markazida qad ko‘targan cherkov tevaragida doirasimon shaklda tartibsiz qurilgan uylar ham saqlanib qolgan.

Qishloqlar hozir ham o‘zining shakli va tiplari bilan farqlanadi. Butun Yevropada bir hovlili yoki ikki-uch hovlili qishloqlar ko‘p uchraydi. Ayniqsa, Fransiyaning tog‘li hududlarida, Shimoliy Ispaniyada, Shimoliy Italiyada, Germaniyaning shimoli-g‘arbida, Norvegiyada va Angliyaning shimolida bir hovlili qarorgohlar ko‘p uchraydi. Markaziy Yevropa, Fransiya, Italiya va ichki Ispaniyaning tekisliklarida qadimiy jamoa hayoti bilan bog‘liq bo‘lgan ko‘p hovlili qishloqlar hozirgacha saqlangan.

Agar qishloqlarni qurilish ashyolariga qarab tasniflasak, butun Yevropani taxminan ikki qismga bo‘lish mumkin: janubiy qismida uylar, asosan, toshdan, Shimoliy qismida yog‘ochdan qurilgan. Ammo Shimoliy Yevropaning ayrim mamlakatlari, masalan, Angliyada, qadimdan tosh uylar, ba’zan janubida

Fransiya qishlog‘i

ham (ayniqsa, o'rmonlar ko'p bo'lgan davrda) O'rta dengiz sohillaridagi mamlakatlarda yog'ochdan qurilgan qarorgohlar uchraydi. Masalan, Qadimgi Gretsiyaning klassik arxitekturasida ilgari ishlatilgan yog'och ustunlari o'rnnini tosh ustunlar egallagan va nihoyatda ajib san'at namunasiga aylangan. Tosh qurilishining namunalari hozirgacha O'rta dengiz sohillaridagi mamlakatlarda va Fransiyaning g'arbiy qismida uchraydi.

Qishloqlardagi zamonaviy uylar shaharlardagi kabi pishiqg'isht, beton va shunga o'xshash hozirgi qurilish materiallaridan qurilmoqda. Yashash xonalarining xo'jalik hujrasi bilan birligi yoki xo'jalik inshootlarining ayrim qurilishi bilan bir oz farq qiladi. Masalan, Germaniya, Alp tog'lari va Janubiy Fransiyada, asosan, turarjoy va xo'jalik qurilishi bir joyda joylashgan. Skandinaviya mamlakatlari, Shimoliy Fransiya, Bolqon yarim oroli mamlakatlarida xo'jalik inshootlari kishi yashaydigan uylardan ayrim holda qurilgan.

Uylarni jihozlash milliy an'analar bilan bog'liq bo'lib, umumiy buyumlardan, har xil yog'och mebellar, temir, shisha, chinni va sopol idishlar, turli bezaklar va pardalar bilan bezaganlar. Yevropa mebeli va servislari hozirgacha jahon miqyosida namuna bo'lib kelmoqda. Yevropa xalqlarining kiyimlari eng oddiy paleolit davridagi etakchalardan to hozirgi zamonaviy kiyimlargacha bo'lgan davrni bosib o'tgan. Endi butun Yevropaga tarqalgan shahar sarpolari deyarli barcha yerdan milliy kiyimlarni siqib chiqargan, Yevropa kostyumlari o'zining noqulayligiga qaramay hatto issiq tropik mamlakatlarga ham tarqalmoqda. Xalq kiyimlarini, asosan, bayramlarda, festival yoki karnavallarda, xor va ansamblarda uchratish mumkin. Ilgari, ayniqsa, o'rta asrlarda har bir tabaqa o'zining kiyim turiga ega bo'lgan. Hozir milliylik, tabaqalnish kiyimlarda sezilmaydi.

Taomlari. G‘arbiy Yevropa xalqlarining milliy xususiyatlari ko‘proq taomlarida namoyon bo‘ladi. Masalan, roman xalqlarida italyanlarda sevimli taomlardan makaron mahsulotlari juda keng tarqalgan. Ularda kunduzgi ovqatning birinchisi pomidor qaylasи yoki yog‘ va suzma, ba’zan qiyma go‘sht solingan xo‘rda. Dehqon sho‘rvasi (dzuppasi)ga loviya va sabzavot solib pishiriladi va non to‘g‘raladi. Keyin polenta (makkajo‘xori atalasi), qovurilgan sabzavot, salat, meva, suzma iste’mol qilinadi. Kunduzgi ovqatga albatta uzum vinosi yoki sevimli ichimlik – kofe beriladi. Fransuzlarning milliy taomlari nihoyatda boy va rang-barangligi bilan mashhur. Taomlarida sabzavot va yemishli ildizli mahsulotlar, quyon va parranda go‘shti, janubda kaptar go‘shti muhim ahamiyatni egallaydi. An’anaviy sevimli taomlardan qaynatilgan o‘simlik yog‘iga pishirilgan go‘sht bilan bifshteks va kartoshka, piyozli qaynatma sho‘rvaga pishloq solish keng tarqalgan. Provansda qalampirli turli baliqlardan pishirilgan sho‘rva (buyabez) ancha obro‘qozongan. U yerda dengiz jonivori – ultkani sarimsoq va non bilan iste’mol qilishni yaxshi ko‘radilar.

Italian pitsasi

Janubda har xil zaytun va dorivorlar taomga ishlatildi. Kuniga ikki marta taomga uzum vinosi berish shart. Umuman, fransuzlar vino ichishda va tayyorlashda jahonda birinchi o'rinni egallaydilar. Qadimgi kelt xalqlarida, masalan, Buyuk Britaniyada, Yevropa taomlaridan uncha farq qilmasa ham, o'ziga xos milliy taomlar, ayniqsa, don solib pishirilgan sho'rvalar, suli atalasi, gel va irlandiyaliklarda baliq va sutli taomlar mavjud. Ular sho'rvaga qo'y yoki mol ichakchavog'i va qatqorinlarini solib, suli uni bilan pishirib (xaggis) qalampir, piyoz solib yeishni yaxshi ko'radilar. Eng sevimli ichimliklari pivo (el) va viski hisoblanadi. Janubiy xalqlar ko'proq sabzavot (karam, pomidor, sarimsoq, piyoz, sabzi, kartoshka) va mevani iste'mol qiladilar. Vengerlarda cho'chqa go'shtidan turli taomlar tayyorланади. Slavyan xalqlarining taomlaridan xamir ovqat mahsulotlari ko'proq o'rinni egallaydi. Dengiz va daryo sohillarida yashovchi elatlар baliqdan turli xil taomlar tayyorlaydilar.

Ijtimoiy-maishiy turmushi, oila-nikoh munosabatlari va madaniyati. Yevropa xalqlarining ijtimoiy hayotiga urbanizatsiya katta ta'sir o'tkazmoqda. Hozir jahonda Yevropa qit'asi eng urbanizatsiyalashgan, hatto AQSh va Yaponiyaga nisbatan ham shaharlarning zichligi yuqori turadigan mintaqadir. Mazkur jarayonning xususiyatlaridan biri eng yirik shaharlar tevaragida katta aholining to'planishidir. G'arbiy Yevropaning yarmidan ko'p aholisi 100 ming kishidan ortiq aholiga ega bo'lgan shaharlarda joylashgan, uchdan bir qismi 500 ming kishilik shaharda yashaydi. Oqibatda bir-biriga tutashib ketgan sanatoat-aglomeratsiya tipidagi shaharlar yuzaga kelgan. Bunga misol qilib Rur, London, Parij, Berlin, Rim, Amsterdam, Rotterdam kabilarni ko'rsatish mumkin. Masalan, London aglomeratsiya chegarasida 8631 mingdan ortiq kishi, Parij aglomeratsiyasida 10 mln.

620 ming kishi (2011) yashaydi. Ayrim mamlakatlarda, hatto qo'shni aglomeratsiyalar qo'shilib, yirik urbanizatsiyalashgan markaz (megalapolis)larni yaratgan. Masalan, Angliyada eng katta megalopolisga bir-biriga chatishib ketgan London, Birmengem, Manchestr, Liverpul va boshqa shaharlar yoki Germaniyada Reyn-Rur, Reyn-Mayn kiradi. Bunday megalopolislар taxminan 50 ming kv. km. hududga va 30 – 35 mln. aholiga ega bo'ladi.

Hozirgacha professional teatr dan, keyingi yillarda paydo bo'lgan romantik, naturalistik va modernistik teatrlardan tashqari ommaviy teatrlashgan xalq tomoshalari an'analari barcha Yevropa mamlakatlari da saqlangan.

44-§. Yevropaning slavyan xalqlari

Slavyanlar Yevropadagi yashovchi etnik va til jihatdan birlashuvchi, kelib chiqish tarixiga ko'ra qadimgi xalqlar hisoblanadi. Bugungi kunda slavyanlar Janubiy va Sharqiy Yevropaning keng hududlaridan tortib Rossiyaning Uzoq Sharq mintaqasigacha yoyilgan. Shuningdek, slavyanlar G'arbiy Yevropa davlatlarida, Amerika, Kavkaz va Markaziy Osiyoda ham yashaydi. Slavyanlarning umumiy nufusi – 300 – 350 mln. kishidan iborat.

Slavyanlar G'arbiy slavyanlar (polyaklar, cheklar, slovaklar, kashublar va lujichanlar), janubiy slavyanlar (bolgarlar, serblar, xorvatlar, bosniyaliklar, makedonlar, slovenslar, chernogorlar) va Sharqiy slavyanlar (ruslar, ukrainlar va beloruslar)ga bo'linadi.

Sharqiy slavyanlar tili va madaniyati bir-biriga yaqin, rus, ukrain va belorus xalqlaridan iborat va ular joylashgan hududlar. Yer kurrasining qariyb 1/6 qismini tashkil qiladi. 2010-yilgi ma'lumotlarga binoan,